

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XVIII. 1931.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOPER)

1931.

**Over de Penningen van het Huistimmermansgild te
Zierikzee en te Middelburg (1679 en 1671).**

Voor Mej. M. G. A. DE M.

De gildepenningen van Zierikzee komen schaarsch voor. Oorzaak hiervan zal wel in de eerste plaats zijn dat, toen tegen het einde der 16de eeuw de gildepenningen in gebruik kwamen, de groote bloei der Zierikzeesche gilden reeds geëindigd was. In 1425 kende men er nog 39 gilden; toen DIRKS¹⁾ zijn werk schreef, kwam hij niet verder dan 7 verschillende penningen. Voegt men daarbij den penning van het Sint Toelover- of Scheepstimmerliedengild, door Mej. M. G. A. DE MAN beschreven²⁾ en den penning der Droogscheerders, door DIRKS abusievelijk onder Vlissingen gerangschikt³⁾, dan is daarmee naar den tegenwoordigen stand der wetenschap het aantal — soortelijk — uitgeput. Doch ook numérik moet het aantal wel niet groot geweest zijn: dat kan men wel zoo nagaan aan de nummers, die ingegraveerd voorkomen op de beschreven, of te

¹⁾ Mr. JACOB DIRKS, *De Noord-Nederlandsche Gildepenningen wetenschappelijk en historisch beschreven en afgebeeld*. Haarlem, 1878. 2 Dln. met atlas. Zie Atlas: plaat LXXX, LXXXI (Nos. 1—6) en plaat CXXXIX.

²⁾ *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde*, 5de Jaargang, 1897, p. 219—225.

³⁾ M. G. A. DE MAN, *Het Leven en de Werken van JOHANNES LOOFF*, Middelburg, 1925, p. 58 noot; DIRKS *Atlas*, plaat LXXIV, No. 3.

hooi en te gras aangeboden wordende exemplaren. Aldus bevatten de bekende collecties VÖLCKER (1888), LOMBAERTS (1914), DE VRIES (1924) resp. géén, géén en één Zierikzeeschen penning.

Ik was dus niet weinig verheugd, toen ik onlangs beslagleggen kon op een fraai exemplaar van den penning van het huistimmermansgild, die mij, naar de indeeling van L. MINARD VAN HOOREBEKE¹⁾, als van Leeuwarden werd aangeboden. DIRKS heeft in zijne „*Nalezingen*” (II, pag. 43) reeds op die verkeerde toeschrijving van MINARD gewezen, welke natuurlijk veroorzaakt werd door het leeuwjtje, dat, deel uitmakend van het Zierikzeesche wapen, voorkomt in het schild op den rand der keerzijde van den penning.

Wij kunnen den rood koperen gegoten penning aldus omschrijven (Plaat IV, fig. 1):

Voorzijde: Sint JOSEPH, staande op een voetstuk, in de rechterhand een geopenden passer en in de linker een maatstok houdend. Binnen-omschrift: TIMMERMANS AMBACHT. Omschrift: I · IANSE DE IONGE : DEEKEN · K : ISERKORF · 1679.

Keerzijde: Winkelhaak, bijl, zaag en boor; passer en paslood, hamer. Omschrift: I · — ROELANTSEN · L · DANIELSEN · G · — IANSEN ☼ Wapenschild met den Leeuw van Zierikzee ☼.

Groot: 50 m.M. Het hier afgebeelde exemplaar is ingegraveerd: 31²⁾.

¹⁾ L. MINARD VAN HOOREBEKE, *Description de Méreaux et autres Objects anciens de Guildes et Corps de Métiers* etc. Gand 1877—79. 3 Dln. pag. 165.

²⁾ Exemplaar Kon. Penningkabinet zonder ingegraveerd nummer; DIRKS: Pl. LXXXI (6) 41; Exemplaar Zeeuwsch, Genootschap 36.

Op 21 November 1678 nam het huistimmermansgild te Zierikzee¹⁾ het volgende besluit, dat den 8sten Februari 1679 bekrachtigd werd:

Op huden Den 21 novemb. a° 1678 is geresolvert bij deeken ende ommegangers van het huijstimmerlyden gylde ende by alle de gyldebroeders toegestaen bij ommevrage in de groote kerke om te late maken gyldepennijgen tot gebruck van de begraefenijsen voor ider gyldebroeder

Soo ist dat bij deeken ende ommegangers is voor goet gevonden dat een ider gyldebroeder sal gehouden wesen achtervolgens den ouden gylde brijef op de boete van viij stu. te lijcke ofte begraeffenisse te comen en desen gylde pennijnck die hem van de knape sal werden gegeve weder om sal breggen in handen van de knape voor het lyckhuys ende oock geen andere sen pennicke mogen brengen op de boete als bovengeschreeve en sal geven dan ider sen eijgen pencknicke ende soo der eenige gyldebroeders ware die haer penck die haer van de knape syn gegeven quam te verlijesen ofte ofhandich te maken die sal verbueren aen het gylde voor sen verlooren penckninck de somme van vijf en twijntich stū tot profijte van gylde ende mijt condisie dat ider gyldebroeder die de boete comt te ver-

¹⁾ Aan den Heer P. D. DE VOS, Gemeente Archivaris te Zierikzee, betuig ik hierbij mijn hartelijken dank voor zijn vele mededeelingen en inlichtingen.

buere sal gehouden wesen sen gijlde penninck te brengen in handen van de knape bynnen sonneschijne op de boete van vijer stuvers tot profijte van de de gylde knape actum den 8 febreje 1679 hebben wij dijt alles uijt vryen wylle ondergeteekent.

Hieruit blijkt dus vooreerst, dat de penning zuiver als begrafenispenning bedoeld was.

Het „Rekeningboek Huistimmerlieden-gilde 1678-1708” levert het volgende op: in de rekening van 14 September 1678 tot 14 September 1679 komt voor de volgende post:

„bij quitantie. betaelt aen Joans de Laedt voor
„de penigen bij qutanse £ 4 - 3 - 4

Deze JOHANNES DE LAEDT (DE LAET, DE LAAT) is op 17 Februari 1684 poorter van Zierikzee geworden; het Poorterboek vermeldt: JAN DE LAET, geboren te Middelburg, oud \pm 26 jaar, voor wien borg was ISACK VAN DER VORST, meester timmerman. Of hij in 1678/79, toen hij den penning maakte, reeds te Zierikzee woonde? Dit is wel aan te nemen, want het komt méér voor, dat iemand al een tijd te Zierikzee woonde vóór hij poorter werd; óók, dat men een gildepennning maakte, vóór dat men de proef had afgelegd en als broeder was ingeschreven ¹⁾. In ieder geval heeft JOHANNES DE LAEDT het in Zierikzee ver gebracht; hij was daar ook niet geheel een vreemde: ISACK VAN DER VORST, zijn borg voor het

¹⁾ M. G. A. DE MAN, *Over den Gildepennning van de Wollenlakenkoopers en Snijders en over de Penningen van de Zijdenlakenkoopers en Kramers te Middelburg, Jaarboek van het Kon. Gen. voor Munt- en Penningkunde*, XVI. 1929, pag. 36.

Poorterschap, had ELISABETH of LYSBETH DE LAET tot moeder. JOHANNES wordt in 1696 en 1704 genoemd onder de benoemden voor diaken der Ned. Herv. Gemeente; in 1694 werd hij Deken van het Goud- en Zilversmeden-gilde te Zierikzee en was dat in 1698 nog ¹⁾). Hij stierf ongehuwd in 1709; het Begraafboek der Sint LIEVENS Monsterkerk (1695—1718) folio 144 recto vermeldt:

July 1709

No. 289 MONS^r JOHAN DE LAAT, jongman, silversmit is begraven den 12 dito in de Suidkerck met den hoofde aan de gevel met de voeten aan een blauwe serck daar een kranse op staat. Comt voor de openinge £ 1 : 10 : -

Omtrent den Deken van het timmerliedengild, wiens naam op den penning prijkt, meldt het Begraafboek folio 223 recto:

Augustus 1718

No. 259 JOB. JANSE DE JONGE, timmerman, is begraven den 2 dito op het hooge
12 draagers choor in de Sint JACOBS kappel aan de noortsijde met den hoofde aan de noorthouk van de serk van de heer HARDEMEE en met de voeten naar de gevel, onder een dobbelde leije, daar drij vissen op staan. Comt voor de openinge £ 1 : 10 : -
berrij huijr „ - : 12 : -

¹⁾ Mededeeling van den Heer P. D. DE VOS; het gilde-archief der Goud- en Zilversmeden te Zierikzee begint pas einde 18de eeuw, de rest is verloren.

In het boekjaar 1678—1679 telde het huistimmermansgild te Zierikzee volgens de rekening over dat jaar met den deken mee 35 gildebreeders. De op den penning vermelde namen van deken en ommegangers schreven dezen aldus: JOB JANSE DE JONGE, KAREL ISEKORFF, JAN ROELANSE VAN DER BRAELT, LUCAS DEN ANTREKERE, GEER JANSE VAN WEELT.

Nu zal men dadelijk bemerken, dat de Zierikzeesche penning als twee druppels water gelijk op den Middelburgschen huistimmerliedenpenning van 1671, hier afgebeeld (Plaat IV, fig. 2), die 48 m.M. groot is en aldus omschreven kan worden:

Voorzijde: De getulbande St. JOSEPH, staande op een voetstuk. In de rechterhand houdt hij een geopenden passer, in de linkerhand een maatstok. Binnenomschrift: TIMMERMANS AMBACHT. Omschrift: ABRAHAM · HILDERNISSE · DEKEN · A° 1671. (burchtje).

Keerzijde: Winkelhaak, bijl, zaag en boor; passer en paslood, hamer. Omschrift: ⚙ LOUYS · IOLYT · OUDEN · DEKE · ERASMUS · BEDLO · BELEED⁸ *

Geel koper. Gegoten. Kon. Penningkab. No. 54, mijn verzameling No. 18, DIRKS. pl. LXX, 45, No. 52.

Toch, bij nauwkeurige beschouwing, is er, de randschriften overigens daargelaten, verschil in grootte, (50—48 m.M.), in materiaal (rood en geel koper) en vooral in „uiterlijk voorkomen”. De Zierikzeesche penning is slecht gegoten, slap van uitbeelding, slordig; de Middelburgsche penning daarentegen is scherp, fraai en habiel gegoten, een echt knap stuk werk, dat een meesterhand verraadt. Inderdaad is de Zierikzeesche penning, op het randschrift met de namen, het jaartal

en het stadwapenschild na, eenvoudig afgegoten van een Middelburgschen penning, zelfs niet naar den gietvorm van dezen, want dan zou hij scherper zijn uitgevallen. De rand van den Zierikzeeschen penning is eigen werk geweest en is nieuw gemaakt om of aan den gietvorm, dien JOHANNES DE LAEDT van het binnenwerk van een Middelburgschen penning gemaakt heeft. Zeker, er zijn kleine verschillen: de hand van St. Joseph met den passer slaagde in Zierikzee niet geheel, de hamers en de handvatten van de beide zagen wijken onderling af. Doch die verschillen komen dan ook voor op plaatsen, waar zich kleine en „drukke” détails bevinden: de Zierikzeesche gietvorm werd daar zonder twijfel „bijgeflikt”, om een technische geelgietersterm te gebruiken. De geheele manier, waarop DE LAEDT in Zierikzee te werk ging, wordt trouwens verraden door het hier méér, daar minder aanwezige niveau-verschil tusschen rand en binnenwerk, dat den Zierikzeeschen penning kenmerkt.

In zijn penning van 1679 laat JOHANNES DE LAEDT ons dus geen origineel en geen bijzonder werk na. Geven wij hem de volle maat: zijn materiaal, rood koper, brons zoo men wil, was goed en fraai van kleur; daarenboven was hij een jong broekje nog (22 jaar) en dacht men in zijn tijd over de bescherming van het auteursrecht nog niet diep na. Zeker niet in Zierikzee, want daar staat zijn imitatie niet op zich zelf. Zierikzee heeft voor zijn gildepenningen méér gegrasduind in andere steden. Zoo is de Zierikzeesche droogscheerderspenning van 1650 de trouwe nabootsing van dien van Vlissin-

gen van 1630 ¹⁾); de kuiperspenning van 1738 vergelijkte men met den Middelburgschen kuiperspenning van 1640 ²⁾). Echter is deze laatste nabootsing niet meer zóó frappant, als die der beide 17de eeuwsche penningen. Naar mijn smaak doet de Zierikzeesche kuiperspenning ook volstrekt niet onder voor zijn Middelburgschen collega, al is de Middelburger dan van de meesterhand van LOOFF ³⁾).

In ieder geval kan, wat de huistimmermanspenningen betreft, de Zierikzeesche niet halen bij den correcten, geacheveerden Middelburger.

Aan wien kunnen wij dezen laatsten toeschrijven? Het was mij een lief ding waard, U dadelijk en met zekerheid den naam van den knappen maker te kunnen noemen. Ik heb daarvoor natuurlijk geraadpleegd het Rekeningenboek van het Middelburgsche huistimmerliedengilde; het deel van 1644—1678 werd mij door den Archivaris ter inzage gezonden. In de rekeningen over 3 April 1670—29 April 1671 en over 29 April 1671—22 Maart 1672, beiden nagezien en accoord bevonden door den Overdeken JOHANNES LAMPSINS, vindt men den naam van een zilversmid of geelgieter echter niet vermeld. En in deze laatste rekening staat zelfs een post geschreven, die ons doet begrijpen, dat door middel van archief-onderzoek de naam van den maker wel nooit „letterlijk” zal blijken. Aan het slot dier rekening toch lezen wij:

¹⁾ M. G. A. DE MAN, *Het Leven en de Werken van JOHANNES LOOFF*, pag. 58; zie DIRKS, Plaat LXXIV, 3.

²⁾ DIRKS, Plaat LXXXI, 5 en Plaat LXV, 24.

³⁾ M. G. A. DE MAN (JOH. LOOFF), pag. 55, afb. No. 20.

Ick ABRAHAM HILDERNISSE als deken LOOIJES JOLIJT als oudendeken ERASMUS BIDLOO als beleeder verheeren de penyngen met een nieuwe rolle die tot dienste van het timmermans ambacht syn gemaect Int Jaer 1671 Dus par Memory £

Welke post ik niet anders vermag te lezen, dan dat het hier genoemde drietal waardigheidsbekleeders de gildepenningen en de rol (bord met de namen der gildebreders?), die in 1671 nieuw vervaardigd zijn, aan het gild cadeau doen, d.w.z. dat zij die *niet* aan het gild in rekening willen brengen, dus van dien post een memoriepost maken.

Want boven dezen post, op penningen en rol betrekking hebbende, lezen wij drie andere posten, alle drie met geldsbedragen:

1. Betaelt ten dienste voor het ambagt met voorgaende kennisse en goet vinden van den Heer overdeken het welke den deken JOLIJT met syn beleeders in hairen tijt hebben overgewonnen sijnde de silverne kanne weegt 39 onsen en 15 Ingelsen het naeste bedongen. Een somme van £ 21.10.11
2. Noch betaelt ten dienste voor het ambagt met voorgaende kenysse ende goet vinden van den Heer overdeken hetwelck ick ABRAHAM HILDERNISSE als deken met mijn beleeders In onsen tijt van onze bedieninge hebben overgewonnen sijnde de vergulden kop weegt 39 onsen en 18½ Ingelsen saemen het naeste bedongen met vasoen de somme van £ 29.10. 0
3. Nog betaelt ten dienste van het ambacht voor

het repaireeren en vergrooten van de pelle welke
bedraegt de somme van £ 4.15

Nu was het jaar 1671 voor het Middelburgsche timmerliedengilde in zekeren zin een jubeljaar. Dr. W. S. UNGER zegt ¹⁾, dat in 1521 de *oudst bekende* ordonnantie verleend werd, DIRKS ²⁾, dat in 1521 (25 Mei) punten en artikelen ten verzoeke van Deken en Beleeders aan het *ambacht* der Timmerlieden werden verleend. Vroeger toch waren de Timmerlieden met de Houtzagers en Metselaars in één gild, een gemengd wereldlijk en geestelijk gild (Onze Lieve Vrouwe gilde achter de deur te Westmonster) vereenigd geweest. Of nu die afscheiding in een afzonderlijk ambacht precies in 1521 geschiedde, weet ik niet, doch in ieder geval zal 1521 in de geschiedenis van het gild belangrijk genoeg geweest zijn, om het in 1671 te gedenken en in dat jaar iets bijzonders te presteeren: het nieuwe gildezilver, de herstelde en vergroote pelle, de nieuwe gildepenningen en de „rolle” spreken ervoor ³⁾. De waarde van het gildezilver wordt dan ook in latere rekeningen bij de jaarlijksche afsluiting slechts binnen de lijn gememooreerd; de penningen worden zonder waardebepaling verantwoord als „de penningen van 1671”, zooveel ge-

¹⁾ *De Archieven der Gilden en Beurzen*. Middelburg, 1930, pag. 62.

²⁾ Deel I, pag. 373.

³⁾ Verder worden in dit rekeningenboek nog genoemd: 1674: „een silveren byltgen 't geen het voors. Ambacht van outs toebehoorende”; 1677: „een silver sout vat en een sylveren snyytter”; 1675: „een silveren tafelbord en twee silveren kandelaars”.

nummerd en zooveel ongenummerd. In 1896 reeds¹⁾ heeft Mej. DE MAN van den ongenummerden penning verteld, dien ABRAHAM HILDERNISSE voor zich zelf behield. Bekijkt men nu de rekening van 1675, dan vindt men daar in margine verantwoord 51 genummerde en 6 ongenummerde exemplaren „van dato 1671”, zoodat het niet onmogelijk is, dat men in 1671 voorloopig 60 exemplaren heeft doen vervaardigen. Indien daarvan HILDERNISSE als deken, JOLIJT als ouden deken en BIDLO als beleeder ieder een ongenummerd koperen exemplaar behielden, dan is daarmee het getal 57 in de gilde-rekening van 1675 verantwoord. Want de overdeken LAMPSINS zal vereerd zijn met een zilveren exemplaar, dat (No. 2659) voorkwam in het Kabinet VÖLCKER, vandaar overging in de collectie van Mej. DE MAN en nu berust in het Kon. Penningkabinet.

Van het hierboven besproken gildesilver bestaat waarschijnlijk niets meer: het zilver van het Timmerlieden-gilde, dat zich nog te Middelburg op de Oudheidkamer in het Stadhuis bevindt, is van later datum.

De nauwgezette lezer heeft misschien bemerkt, dat ik van JOHANNES DE LAEDT, den maker van den Zierik-zeeschen penning nog geen geboortejaar gaf. Hij was, blijkens zijn inschrijving in het Poorterboek, geboortig uit Middelburg en in 1684 ongeveer 26 jaar. Nu is op 16 September 1657 in Middelburg gedoopt JOHANNES DE LAET als zoon van WILLEM DE LAET en CATALIJNTJE WILLEMS²⁾. Deze WILLEM DE LAET (DE LAEDT, DE LAAT) WAS

¹⁾ *Tijdschrift* enz. 4de Jaargang, 1896, pag. 87—93.

²⁾ Mededeeling van Dr. W. S. UNGER, Gemeente Archivaris te Middelburg, dien ik voor de beantwoording van vele vragen zeer erkentelijk ben.

goud- en zilversmid te Middelburg, hij was daar in 1647 in het gilde gekomen en maakte in 1667 80 nieuwe penningen voor het Zijdelakenkoopers- en Kramersgild op den stempel van 1656 ¹⁾. Gezien nu de nauwe bloedverwantschap tusschen WILLEM en JOHANNES DE LAEDT, de groote overeenkomst tusschen den Zierikzeeschen en Middelburgschen penning der timmerlieden, de werkzaamheid van WILLEM voor het gild der zijdenlakenkoopers, zou ik hier het vermoeden willen uitspreken, dat WILLEM DE LAEDT de maker was van den Middelburgschen penning van 1671. Het blijft, nu de gilde-rekeningen geen naam noemen, wel niet meer dan een vermoeden, doch, indien juist, maakt het in ieder geval de Zierikzeesche nabootsing meer begrijpelijk naar onze opvattingen en . . . meer vergefelijk.

Ik wil deze bijdrage nog besluiten met de navolgende mededeeling. Men zal den naam van WILLEM DE LAEDT tevergeefs zoeken in de Bijlage II van het zoo belangrijke artikel van Mej. M. G. A. DE MAN „*Een en ander over het Goud- en Zilversmidgilde te Middelburg*” ²⁾. Die Bijlage II bevat de namen der gildebroeders, beginnende van 1564 tot 1806. Met toestemming van de schrijfster, die mij later de in de lijst ontbrekende namen heeft toegezonden, worden deze als bijlage hierachter afgedrukt. Mej. DE MAN dankt deze aanvullingen aan wijlen Mej. W. CANTER CREMERS.

Mr. ERNST POLAK.

¹⁾ M. G. A. DE MAN (*Wollenlakenkoopers enz.*), *Jaarboek enz.* XVI, 1929, pag. 47.

²⁾ *Jaarboek enz.* I 1914, pag. 73—113.

BIJLAGE.

Aanvulling van de „Namen van het goud- en zilversmedengilde binnen Middelburgh in Zeelant, beginnende van den jare 1564 en vervolgens tot heden”. (1806).

(Zie Bijlage II van „*Een en ander over het Goud- en Zilversmidsgilde te Middelburg*” door MARIE G. A. DE MAN in *Jaarboek K. N. G. v. M. en P. I*, 1914).

Bldz. 51 bij te voegen in kolom 2 na HERMAN CLAES 1582:

PIETER BOREEL	1583
WILLEM DE JONGE	1583
JAN SIMONSEN GALLISEY	1583
PIETER HUYBRECHTSEN	1584
WILLEM ANDRIESEN	1584
ANTHONI SATON	1584
MAARTEN VAN DRINCKHORN	1585
(of DRINBORN of HORN)	
ADRIAEN WEYTS	1585
DANIËL BAGIJN	1586
GIJSBRECHT MENS	1586
ANDRIES MAAS	1586
JAN SIMON SMIT	1586
LOUWES DE BRES	1586

dan volgt als in den tekst MATHYS MOLCKMAN 1588.

Bldz. 53 bij te voegen in kolom 1 na DANIËL GEEROLSZ 1641:

PIETER VAN DE CAPELLE DE JONGE	1642
JOACHIM VAN SPETLE	1642
JONATHAN BRUINEEL	1642
MARIUS STEGELAER	1642
PIETER STRIJPE	1642
JACOB ARONDEUS	1643
JACOB VAN CASTENOBEL	1643
JACOB JANSEN GRIPSKERCK	1644
PIETER FYERS OF FIERS	1644
GEERAERT FYERS OF FIERS	1644
ABRAHAM MISNE	1644

CORNELIS DATO	1644
CAROLUS GIBBON	1644
DANIËL DE BRES	1646
DAVID DE BONTE	1646
JACOBUS DE BOCK	1646
FRANCISCUS PROUD de Oude (of PROVA?)	1646
WILLEM DE LAET	1647
CRISPIJN VAN DE WEE	1647
HENDRICK DE CONINCK	1647

dan volgt als in de tekst DANIEL FYERS of Fiers.

1.

1.

2.

2.